

ЗБРОЙНІ СИЛИ ДИРЕКТОРІЇ УНР: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

© Мина Ж.В., 2008

Проаналізовано історіографію цієї проблеми: праці радянських істориків, діаспорну літературу, сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження.

The article analyzes the historiography of question: the works of the Soviet historians, the literature of diaspora, contemporary home and foreign researches.

З відновленням державної незалежності України посилюється інтерес до історії визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. та відкрились широкі перспективи для розвитку національної історичної науки. З огляду на те, що майже за дев'яносто років від часів поразки національної революції, з'явилась значна кількість історичної літератури, яка безпосередньо чи опосередковано стосується проблеми дослідження. Аналіз історіографії пропонується поділити на п'ять груп. Перша група – від часів поразки національно-визвольної революції до середини 1950-х рр.; друга – середина 1950-х – 1980-ті рр., тобто так званий період “відлиги” та “застою”; третя – пов'язана із періодом перебудови і гласності з 1985-х і до початку 1990-х рр.; четверта – творчі здобутки української діаспори і зарубіжжя; п'ята (заклучна) – від проголошення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. і до наших днів.

Доба Директорії УНР була фактично третьою спробою утворити соборну Україну після Центральної Ради та Гетьманату. Протягом десятиліть ця проблема майже не досліджувалась у радянській історіографії. Історики переважно писали про створення і діяльність в Україні загонів Червоної гвардії та про перехід на бік соціалістичної революції численних солдатських мас фронту, тилових гарнізонів і флоту. Ідеологічну концепцію та методологічні засади історичної науки визначало керівництво комуністичної партії, яке усіяло намагалось приховувати історичну правду. Органи державної безпеки забезпечували дотримання такого стану науки. Сучасний історик С. Литвин влучно характеризує праці радянських істориків та їхні наукові концепції як такі, що “...будувались відповідно до вимог комуністичного тоталітарного режиму і захисту його ідейних постулатів, а також мали чіткий обрис ідеологічної заангажованості [1, с. 4]. “Найвизначнішими розвиненими методами, – продовжує автор, – нівелювалось українство як таке, заперечувався факт самого його існування. Прояви ж національної самобутності та самоідентифікації розглядалися у площині більшовицьких ідеологем” [1, с. 4].

Незважаючи на однобічність трактувань, все ж таки було накопичено певний фактичний матеріал. Однак національне державне та військове будівництво в УНР однозначно оцінювалось негативно, а формування українських Збройних сил фактично не розглядалось або цілеспрямовано фальсифікувалось. Так, у середині 1920-х років вийшла монографія радянського військового експерта М. Какуріна [2], у якій він доволі стисло описав характер бойових дій, роль та значення українських Збройних сил у визвольній боротьбі українського народу.

У 1950-х – першій половині 1980-х років, після критики культу особи Сталіна, якість історичних досліджень дещо змінилась, розширилась джерельна база. Проте знову ж таки не ставилось завдання розглянути альтернативний процес українського державотворення і його складової частини – формування Збройних сил на національній основі. Радянські історики не виходили за межі офіційної концепції, нещадно таврували “буржуазних націоналістів”, а військове будівництво в УНР оцінювали негативно. До цього періоду належать праці таких авторів, як П. Болгарі, А. Василькова, П. Голуба, Н. Гречанюка, В. Довгопола, А. Лихолата, М. Любимчикова, П. Попова та ін. Політичних діячів Директорії УНР згадані автори характеризували як “буржуазних націоналістів”, а військове будівництво оцінювалось вкрай негативно.

З кінця 80-х рр. ХХ ст. і до проголошення в Україні державної незалежності у 1991 році (у так заний період “перебудови” та гласності) історики отримали можливість працювати з раніше засекреченими документами. Проте і надалі не порушувалось питання про зв’язок національно-державного утворювання з потребами його збройного захисту. Незважаючи на те, що наближався крах тоталітарного режиму і науковці перестали піддаватись репресіям, більшість з них все ще не могла позбутися ідеологічних стереотипів і продовжувала необ’єктивно висвітлювати історію. Так, автори енциклопедії “Великий Жовтень і громадянська війна на Україні” Директорію УНР трактували не інакше як “буржуазно-куркульську” [3, с. 172].

У працях радянських істориків відсутня інформація про армію УНР як регулярне військо з чіткою організацією, структурою, командуванням. Так, М. Супруненко писав про групу, яка наступала на Коростень і мала у своєму складі 2-й галицький корпус полковника А. Вольфа і окремих корпус Січових Стрільців полковника Є. Коновальця, загалом 17,3 тис. багнетів і 1,5 тис. шабель, близько 160 гармат, кілька бронепоездів, як про “банди українських буржуазних націоналістів” [4, с. 275].

У таких фундаментальних працях радянського періоду, як “История Украинской ССР”: В 10-ти томах” (1984 р. видання) та згаданій вище енциклопедії “Великий Жовтень і громадянська війна на Україні” бойові дії Армії УНР описувались побіжно або фальсифікувались (3, с. 209).

Отже, аналіз радянської історіографії засвідчує, що протягом усього часу існування СРСР негативно оцінювався український військовий рух, панували єдині стереотипи в оцінці національно-визвольної боротьби в Україні. Директорія УНР та її Збройні сили розглядались як буржуазно-націоналістичні та контрреволюційні. Радянські історики свідомо або під тиском тоталітарного режиму керувались комуністичними постулатами в оцінці подій минулого.

З відновленням державної незалежності України розпочався якісно новий етап у розвитку вітчизняної історіографії.

Національна військова тематика до 90-х рр. ХХ ст. була об’єктом дослідження українських істориків лише в еміграції. Після закінчення національно-визвольної революції і до початку Другої світової війни ними було багато зроблено в царині дослідження української військової історії. Центрами таких досліджень в кінці 1920 р. стали еміграційні журнали та статті колишніх вояків УНР.

До матеріалів, що висвітлювали історію національно-визвольних змагань українського народу за свою незалежність у 1917–1921-х рр. і стосуються досліджуваної тем, слід віднести наукові розвідки про окремі кампанії та операції Армії УНР. Це передусім праці М. Омеляновича-Павленка, О. Думіна, М. Крата, С. Левченка, Павленка, В. Петріва, В. Савченка та ін.

У 1930 році у Варшаві було засновано Український науковий інститут. Археографічними виданнями цього інституту були книга О. Доценка “Зимовий похід (6.XII.1919 – 6.V.1920)” [197] та книга оперативних документів Штабу Армії УНР “Українсько-московська війна 1920 р. в документах” під редакцією В. Сальського [49].

У міжвоєнний період проблеми визвольних змагань 1917–1921 рр. досліджувало “Товариство бувших вояків Армії УНР”, яке з 1927 р. до початку Другої світової війни знаходилося у Франції. Після закінчення війни товариство реорганізували в Український військово-історичний інститут у Торонто (Канада). Крім того, багато колишніх воїнів Армії УНР осіло у Чехословаччині. Прага була важливим культурним осередком українського життя поза межами УРСР. Саме тут існував Музей Визвольної Боротьби України (МВБУ), у якому були зібрані цінні матеріали до історії українського війська й історії визвольної боротьби. Крім того, у Празі з 1928 р. до 1938 р. виходив друком журнал “Гуртуймося”. На його сторінках можна знайти доволі цікаві матеріали, що стосуються теми дослідження. Зокрема, у статті використано праці В. Проходи, П. Шандрука та ін.

Крім того, щорічно видавався календар-альманах “Червона калина”, у якому багато сторінок присвячено національно-визвольному руху українського народу 1917–1921 рр. З жовтня 1929 р. почав виходити місячний журнал “Літопис Червоної Калини” [75], багато сторінок якого присвячено Армії і Флоту УНР. На особливу увагу заслуговують статті А. Крезуба (О. Думіна) про стан Української Армії на зламі 1918–1919 рр. та Д. Палієва про перший Зимовий похід.

Важливим дослідницьким матеріалом, що дає загальний огляд подій 1917–1921 рр. на українських землях, та певною мірою торкається проблем Збройних сил Директорії УНР і їх боротьби за державну незалежність України є праці В. Винниченка, П. Христюка, М. Шаповала, І. Мазепи [6; 7; 8–9], які писались і видавались в еміграції. У них не тільки збережено дух тієї драматичної епохи, але й використовуються важливі державно-політичні документи, частково висвітлюються проблеми формування військового курсу Директорії, причин і наслідків його змін, чинників внутрішнього та зовнішнього походження, що впливали на цей курс. Загальною вадою цих праць є певна односторонність у висвітленні подій, ідеалізація народних мас під час революції. До порівняно вищого гатунку у науковому розумінні належать роботи І. Мазепи, зокрема, “Україна в огні й бурі революції” [9].

У працях І. Мазепи, В. Винниченка, П. Христюка збережено дух тієї драматичної епохи та використано важливі державно-політичні документи. Характерним для цих робіт є те, що у них окреслено причини невдач української національно-визвольної революції. Публікації названих авторів важливі ще тим, що у них проаналізовано зовнішні щодо української революції фактори, які, за незначним винятком, кваліфікувались ними як несприятливі, негативні, ворожі. Головна особливість історіографії цього періоду полягає у тому, що їй притаманний значний мемуарний відтінок. Проте не можна не відзначити вагомість цих праць для української військової історіографії.

Активно зайнялися дослідженням національної військової історії в 30-х рр. ХХ ст. На відміну від істориків попереднього десятиліття історики державницького напрямку приділяли велику увагу такому вагомому інституту держави як Армія. На перший план тут виходить колективна праця “Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)” [10], що побачила світ у Львові у 1936 р.

Продовжуючи армійську тематику, слід вказати, що перші фундаментальні роботи, в яких безпосередньо висвітлюються аспекти військового будівництва в УНР доби Директорії та її бойові дії теж з’явилися на еміграції. Якнайповніше це питання розкрито в монографії О. Удовиченка “Україна у війні за державність” [11]. Будучи талановитим військовим фахівцем, О. Удовиченко значну увагу приділив аналізу оперативно-тактичних дій Армії УНР у ході війни, що в українській військовій літературі, за окремими винятками, майже не зустрічається. Водночас у монографії питання створення структур родів військ, динаміка їх змін описується побіжно, що не повністю відтворює картину національно-військового руху. Генерал О. Удовиченко відзначив, що політичний провід України, особливо Центральної Ради, перебуваючи під впливом автономістів на чолі з В. Винниченком, вперто ігнорував військове будівництво, творення власної регулярної армії [11, с. 42], що мало свої негативні наслідки в період Директорії.

Український військовий і політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР М. Капустянський у своїй праці “Похід Українських Армій на Київ–Одесу в 1919 році. Короткий історичний огляд” [12], зробив висновки щодо стратегії визвольних змагань України, які він відстоював з весни 1919 р.

М. Капустянський об’єктивно охарактеризував державно-політичних керівників УНР і ЗУНР, а також керівний склад Наддніпрянської і Галицької Армій. З великою точністю він показав морально-політичні та бойові якості особового складу обох армій напередодні київської наступальної операції [12, с. 83–85].

Своєю значущістю і ґрунтовністю виділяється праця Л. Шанковського “Українська Армія в боротьбі за державність” [13]. Монографія написана на основі величезного бібліографічного матеріалу. Вона цінна тим, що у ній автор приділив увагу не тільки бойовим діям з участю Збройних сил УНР, що є традиційним майже для усіх творів цієї групи, але й висвітлив питання організаційного будівництва Армії УНР. Автор робить спроби проаналізувати окремі моменти реформування військової структури вищих та середніх ланок Збройних сил. Л. Шанковський не мав можливості користуватися архівними матеріалами, тому у праці не простежується кількісне та якісне зростання Армії УНР, методи її комплектування. Проте праця Л. Шанковського залишається цінним джерелом для дослідження історії українського військового будівництва 1917–1921 рр.

Інший учасник революційних подій цього періоду М. Шаповал у творі “Велика революція й українська визвольна програма” [14] подав свій погляд на шляхи суспільно-політичного розвитку країни. Він обстоював єдність соціального і національного курсу у внутрішній політиці.

Важливим джерелом для вивчення військового курсу Директорії є семитомник М. Стахів “Україна в добі Директорії УНР” [15]. Автор залучив до написання згаданої монографії численні матеріали як західних архівів, так і власних документів. Послугуючись зарубіжними джерелами, дослідник багато місця відводить зовнішньополітичній діяльності УНР.

Військовий аспект проблеми знайшов висвітлення у дослідженнях О. Вишнівського, П. Мірчука, М. Шкільника, які були палкими поборниками створення регулярних Збройних сил України.

З 1950-х рр. ХХ ст. центр історичної науки діаспори перемістився у Великобританію, а згодом на Американський континент. На особливу увагу заслуговує праця засновника та командувача артилерії Січових Стрільців Р. Дашкевича “Артилерія Січових Стрільців в боротьбі за Золоті Київські ворота” [15]. У ній детально описується організація структури, чисельність особового складу, кількість гармат та функціонування стрілецької артилерії на усьому етапі революційних подій.

Отже, творчі здобутки української діаспори стали важливим матеріалом для аналізу і дослідження діяльності Директорії УНР та формування її Збройних сил.

Даючи загальну характеристику історіографічної проблеми, потрібно зазначити, що вичерпна і об’єктивна оцінка періоду Директорії УНР загалом майже відсутня як у працях учених діаспори, так і радянських істориків. Дещо просунулись вперед сучасні вітчизняні дослідники.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. у вітчизняній історичній науці розпочався якісно новий період. Дослідники отримали змогу неупереджено, спираючись на факти, архівні матеріали, відтворювати історичне минуле. Це швидко позначилось на результатах досліджень. Об’єктом посиленої уваги став період 1917–1921 рр. загалом та Директорії зокрема. З’являються окремі статті та розділи в загальних монографіях, присвячені окремим аспектам військово-історичної проблематики.

Сьогодні не має фундаментальних праць, які комплексно висвітлили б запропоновану тему дослідження. Окремі аспекти відтворили сучасні українські історики В. Верстюк, М. Гетьманчук, В. Голубко, Я. Дашкевич, Л. Дещинський, В. Литвин, М. Литвин, С. Литвин, С. Макарчук, О. Павлюк, О. Павлишин, І. Патер, О. Реєнт, О. Рубльов, В. Солдатенко, М. Швагуляк та ін.

Цікавий фактичний матеріал, присвячений проблемам військового будівництва, містить монографія М. Кравчука “Правові основи будівництва Збройних сил України в 1919–1993 рр.” [16]. Праця написана на основі маловідомих архівних матеріалів, і, незважаючи на те, що залишилися не розглянутими такі актуальні моменти, як армія і суспільство, політичний і правовий статус військ в державі, монографія заслуговує на увагу.

Вперше всебічний аналіз розвитку концепції національно-визвольної революції 1917–1921 рр. спробував зробити В. Солдатенко у монографії “Українська революція” [17]. Автор використав широку джерельну базу та численні праці ідеологів тогочасного визвольного руху.

Історія становлення Збройних сил УНР знайшла відображення у працях, присвячених С. Петлюрі. Найбільш ґрунтовною у цьому плані є монографія С. Литвина “Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана” [18]. До появи цієї праці, усі попередні носили фрагментарний характер. Автор залучив до написання книги нові архівні матеріали з архівів України і з-за кордону, які були не доступні його попередникам. С. Литвин об’єктивно висвітлив процеси боротьби за українську державність у 1917–1921 рр. та продовження цієї боротьби С. Петлюрою і його послідовниками в умовах еміграції.

Слід відзначити “Збірник наукових праць другого конгресу петлюрівців в Україні”, адже у ньому історики подають дослідження з актуальної проблеми реабілітації імені С. Петлюри [19].

Питанням військової розвідки і контррозвідки Директорії УНР присвячений четвертий розділ монографії В. Сідака “Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр.” [20]. Необхідність створення системи збору таємної інформації військово-політичного характеру зумовлювалась потребою розвідувального забезпечення її вищим державним органам

конфіденційних відомостей. Автор підкреслює, що заснування органів військової контррозвідки УНР відбувалось в межах повномасштабної реформи Збройних сил держави влітку 1919 року, спрямованої на перетворення армії на регулярну Збройну силу з чіткою структурою [20, с. 146–147]. Масовий інтерес істориків до проблем національно-визвольної революції 1917–1921 рр. призвів до дублювання найбільш популярних тем. З'явилося багато публікацій, які фактично повторюють одна одну. Залучення великого масиву документів, джерел, мемуаристики та раніше не відомих архівних матеріалів дало змогу В. Сідаку досягти максимальної об'єктивності при висвітленні складних історичних подій доби Української революції.

Вирішальний етап визвольної війни українського народу 1917–1921 рр. фактично виключно залежав від успіхів української зброї. На цю обставину звернув увагу сучасний історик М. Ковальчук, автор монографії “Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння” [21], яка побачила світ у 2006 році. Автор опрацював вітчизняні, польські, російські архіви, а також величезний масив української та російської мемуаристики.

Отже, за роки незалежності України вітчизняні історики, спираючись на діаспорну літературу, критично оцінюючи радянську історіографію, опрацьовуючи архівні матеріали, зробили великий крок вперед у вивченні Української революції.

Щодо праць сучасних російських істориків, то насамперед слід відзначити праці В. Савченка, С. Волкова і М. Мельтюхова та колективу Інституту світової історії РАН [22; 23]. Висвітлюючи події Української національної революції, вони помітно відійшли від концепції більшості російських істориків, які не бажають переглянути принципи радянської історіографії, притаманні їх попередникам.

Деяких аспектів проблеми, насамперед з історії українсько-польської війни, торкаються у своїх працях сучасні польські історики. Зокрема заслуговують на увагу праці М. Клімецького, М. Кротофіла, Е. Коко, З. Карпуса, Р. Тожецького, Я. Брускі та ін. [24–32].

Отже, огляд історіографії засвідчує: по-перше, діяльність Директорії УНР з організації власних Збройних сил знайшла відображення у вітчизняній і зарубіжній літературі; по-друге, тема дослідження у визначеній постановці проблеми залишається предметом комплексної узагальнювальної наукової розробки на майбутнє.

1. Литвин С. Симон Петлюра і військо. До оцінок в українській історіографії // *Військово-історичний альманах*. – К., 2000. – Ч. 1. – С. 45–54. 2. Какурин Н. *Как сражались. Революция 1917–1920 гг.*: В. 2 т. – М., 1990. – Т. 1. – 271 с.; Т. 2. – 430 с. 3. *Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник*. – К., 1987. – 632 с. 4. Супруненко М.И. *Очерки истории гражданской войны и иностранной интервенции на Украине (1918–1920)*. – Москва, 1966. – 465 с. 5. *Українсько-московська війна 1920 року в документах / 3 передмовою і редакцією В. Сальського. Документи впорядкував ген. П. Шандрук*. – Варшава, 1933. – 399 с. 6. Винниченко В. *Відродження нації*. Ч. III. – Київ–Відень, 1920. – 542 с. 7. Шаповал М. *Велика революція і українська визвольна програма*. – Прага, 1927. – 333 с. 8. Мазепа І. *Всупереч Отаманиціні // Народна газета*. – 1995. – № 1. – С. 5. 9. Мазепа І. *Україна в огні і бурі революції 1917–1921*. – К., 2003. – 607 с. 10. *Історія Українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.)*. – 4-те вид. – Львів, 1992. – 702 с. 11. Удовиченко О. *Україна у війні за державність: Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил. 1917–1921*. – Вінніпег, 1954. – 176. 12. Капустянський М. *Похід Українських Армій на Київ–Одесу в 1919 році: Короткий історичний огляд*. Кн. II. – Мюнхен, 1946. – 200 с. 13. Шанковський Л. *Українська армія у боротьбі за державність*. – Мюнхен, 1958. – 317 с. 14. Шаповал М. *Велика революція і українська визвольна програма*. – Прага, 1927. – 333 с. 15. Стахів М. *Україна в добу Директорії УНР: У 7-ми т.* – Торонто, 1962–1966. – Т. I. – 276 с.; Т. II. – 248 с.; Т. III – 276 с.; Т. IV. – 353 с.; Т. V. – 248 с.; Т. VI. – 247 с.; Т. VII. – 431 с. 16. Дашкевич Р. *Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті Ворота*. – Нью-Йорк, 1965. – 205 с. 17. Кравчук М. *Правові основи будівництва Збройних сил України в 1919–1993 рр.* – Івано-Франківськ, 1997. – 291 с. 18. Солдатенко В.Ф. *Українська революція: концепція та історіографія*. – К., 1997. – 401 с. 19. Литвин С. *Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана*. – К., 2001. – 640 с. 19. *Збірник наукових праць другого*

конгресу петлюрівців в Україні. – К., 1996. – 20. Сідак В. Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 (невідомі сторінки історії). – К., 1998. – 320 с. 21. Ковальчук М. Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння. – К., 2006. – 590 с. 22. Волков С.В. Энциклопедия Гражданской войны. Белое движение. – М., 2002. – 671 с. 23. Савченко В.А. Двенадцать войн за Украину. – Харьков, 2005. – 415 с. 24. Bruski J. Rada Republiki – parlament Ukrainskiej Republiki Ludowej na uchodźstwie (luty – sierpień 1921 r.) // Polska I Ukraina. Sojusz 1920 roku I jego następstwa. – Toruń, 1997. – S. 337–347. 25. Bruski J. Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukrainskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924). – Kraków, 2000. – 600 s. 26. Grunberg K., Sprengel B. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraiński w X–XX wieku. – Książka i Wiedza, 2005. – 832 s. 27. Hupert W. Walki o Lwów (od 1 listopada 1918 do maja 1919 roku). – Warszawa, 1933. – 263 s. 28. Hupert W. Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołyń w roku 1919. – Lwów–Warszawa, 1928. – 107 s. 29. Karpus Z. Wschodni sojusznicy polski w wojnie 1920 roku. – Toruń, 1999. – 230 s. 30. Krzastek N. Wojna polsko-rosyjska 1919–1920. – Warszawa, 1995. – 22 s. 31. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918–1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. – Warszawa, 1997. – 278 s. 32. Krotki M. Ukraińska Armia Halicka. 1918–1920. – Toruń, 2002. – 224 s.

УДК 355.232(477)

В.М. Артюх, І.В. Толок, Є.М. Ващенко

Головне управління особового складу Генерального Штабу Збройних сил України, м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ КОНЦЕПЦІЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ З ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

© Артюх В.М., Толок І.В., Ващенко Є.М., 2008

Висвітлено стан реалізації завдань Концепції кадрової політики з підготовки військових фахівців, проаналізовано причини неякісної підготовки випускників до служби у військах та надаються рекомендації щодо покращання практичної складової військового навчання.

The article analyses the state of the realization of tasks of staff policy conception in the military specialists training, the causes of the poor-quality training of graduates for military service are considered and the recommendations for the improvement of practical training are given.

Актуальність дослідження визначається тим, що тема виконання державних програм кадрового будівництва в Україні належить до найменш вивчених у вітчизняній воєнній науці. Це пояснюється тим, що історичний процес військового будівництва в Україні ще триває.

Мета роботи – проаналізувати, як реалізуються завдання кадрової політики з підготовки військових фахівців у світлі прийнятих керівних документів.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань: визначення стану наукової розробки цього питання, встановлення залежності процесу підготовки військових фахівців від різноманітних чинників, які впливають на загальне будівництво Збройних сил України, аналіз практичного втілення положень Концепції кадрової політики у життя військ.

Починаючи з 1995 р., в Україні було розроблено багато програмних документів, метою яких було удосконалення структури Збройних сил. Істотним недоліком було те, що вони були розроблені без урахування тенденцій розвитку геополітичної ситуації навколо України та в світі, економічних та ресурсних можливостей держави і фактично містили перелік заходів щодо реорганізації системи військового управління та істотного скорочення чисельності військ.